

КРЪСТАН ДЯНКОВ
СЛОВО ЗА РОБЪРТ ПЕН
УОРЪН

chitanka.info

Още в 1924 година, преди Робърт Пен Уорън да е завършил учението си в университета Вандербилт (Нашвил, Тенеси), младият тогава поет Алън Тейт изрича пред също така младия критик Доналд Дейвидсън (сетне и тримата се обединяват около прочутото списание „Фюджитив“, т.е. „Беглец“, което ще стане духовен център на т.нар. „нова критика“ в САЩ) следните пророчески думи: „Пен Уорън е очевиден по-талантлив от всички нас. Наблюдавай го — отсега нататък творчеството му ще се отличава с нещо, което никой от нашия кръг няма да постигне — сила“. Тогава въпросното лице е само на 19 години. Ще изтече много вода и чак през 1988 г., сиреч едва в наше време, Робърт Пен Уорън ще отстъпи мястото си на пръв поет — лауреат на Съединените щати, на поета Ричард Уилбър.

Изцяло южняшки по своята вътрешна природа, сантиментално и фатално белязани от историческата съдба на този противоречив регион, зареден с толкова много страдание и възвишени надежди, угризения и страстен повик за опазване на човечното у човека, групата „бегълци“ около сп. „Фюджитив“ ще се втурне с цялата искреност на чувствата, на която са способни, към една идея, колкото социално осъдена, толкова и антично присъща на честния, още непредубеден творец: традиционната взаимовръзка между човека и земята. Навярно тъкмо затова те ще бъдат наречени „аграрници“. Очевидно повлияни от идеите на Т. С. Елиът, те дълбоко ще преживяват ужасяващата мисъл, че губят всякаква вяра в стойностите на модерния свят; необходимостта от ръководна сила за действие ще ги накара да се обърнат към традицията и към една обединяваща система от митове. Тъй като съвременното индустриализиране на живота, но заедно с това и на човешката мисъл, рязко се отграничава от традиционните ценности, за тях не остава нищо друго, освен да се върнат, за да ги преутвърдят наново, към принципите и взаимоотношенията, които са определяли стойностната система на Юга отпреди Гражданската война — не толкова като арена на расови противоречия, колкото като идилична картина на някаква нова и възвишена „Аркадия“. Аграрниците, а сред тях и Робърт Пен Уорън в своята младост, ще изпитват мъчителната нужда да възстановяват нарушената от промишлената държава връзка между Човек и Природа. В своите съчинения „новите критици“ не крият зависимостта на литературните си анализи от историческите и етични традиции, разглеждани от една

специфично южняшка гледна точка. Това е позиция, която възприема общественото устройство като основаващо се на класическите разбирания за властта, като система от ценности и преклонение пред разума, наново изведени, формулирани и противопоставени на конкурентните агресивни стандарти на Севера. В критичните си анализи споменатият вече Алън Тейт все пак допуска и един компромис (какъвто ще направи и Робърт Пен Уорън) — известно примиряване между изискванията на съвременното, новото, с повелите на традиционния формален порядък. При това в традицията той иска да види не онова, което модернистите (т.е. критиците от Севера) свързват с южняшкия консерватизъм, а положителното начало, морално противопоставящо се на утилитарния материализъм.

Поет, прозаик, есеист и критик, Робърт Пен Уорън скоро ще се освободи от тясно южняшкото схващане за съдбовните значения, вложени в историческия сантиментализъм на своите съвременници, и ще погледне към реалността на битието откъм една по-обективна и поширока позиция. Разбира се, и той като останалите аграрници ще продължи да вярва, че старият американски Юг е оплодил и създал една уравновесена социална система, тъй като е дал възможност на „традиционния човек“ да се самоопредели като такъв, изграждайки си цял един поведенчески кодекс, разбирания за добродетели и задължения и най-вече приемайки рисковете на своя човешки статут. Но заедно с това Робърт Пен Уорън ще почувства, ще установи, а след това и ще въплъти в книгите си много от недостатъците и фалшивите дефиниции на Юга. В ранната си поезия той е значително по-малко регионален от останалите свои съвременници. Ако те дирят и тълкуват причините и следствията на своята изолираност в границите на родния щат и в неговите типични локални условия, Робърт Пен Уорън ще потърси самотата на индивида в космически план, лиричният му герой ще се раздира от стремежа да постигне не друга, а трансцендентална хармония. В първата му стихосбирка, „Трийсет и шест стихотворения“ (1935) се появява стихотворението „История“ — кратката история на завоевателя, застанал като победител пред една плодородна равнина. В мига на своя най-висш триумф той осъзнава своята духовна пустота и за утеха завършва с мисълта: „Единствено постъпката е чиста.“ Десетина години по-късно се появява стихотворението му „Балада за Били Потс“, в чиято тъкан вече няма и помен от ранната идеализация

на южняшките представи за духовната цялост, а в предизвиканото от сребролюбие детеубийство сякаш са втъкани по-реалните за Юга, а едновременно с това и по-широковалидни начала: бягство, завръщане, вина.

Най-млад в основното ядро на „Бегълците“, Робърт Пен Уорън е роден на 24 април 1905 г. в Гътри (Кентъки) — район, който още в детинството му е арена на значителни безредици и типично южняшко насилие в резултат на започналата там „Война за черния тютюн“ (тези събития, спомените и документите за тях ще уплътнят по-сетне сюжетната линия на романа „Нощен ездач“). Неочаквано свирепа по методичността на терористичните акции, с които се придружава, тази битка, а и редица още подобни конфликти в тютюнопроизводителните пояси на американския Юг, е в основата си предизвикана от недоволството на южняшките тютюнопроизводители, обединени в мощни, първоначално легални, а не след много и изцяло нелегални сдружения, противопоставящи се на далеч по-силните във финансово отношение тютюнопреработващи или търгуващи с тютюневи изделия тръстове. Като едничко резултатно средство да налагат на изкупвателните фирми своите цени, производителите малко наивно избират терора и с помощта на въоръжени групи „нощни ездачи“ наказват онези измежду собствените си среди, които по една или друга причина приемат цените на изкупвачите и по този начин правят дъмпинг. Робърт Пен Уорън ясно вижда дълбоките икономически предпоставки за зараждането и развитието на тези противоречия, но и не скрива — та дори по такива външни белези като белите качулки — естественото си подозрение, че може би и в този случай (както поначало в политическите машинации на Юга след Гражданската война) в една или друга форма се проявяват много от останалите южняшки комплекси, един само от които е в основата на създадената в 1915 г. организация „Ку-клукс-клан“. Като дете Робърт Пен Уорън живее във фермата на дядо си, ветеран от Конфедерацията, от когото научава безчислени истории за мародерства и беззакония по време на войната. Скоро след като завършва университета Вандербилт — вече е решил, че литературата ще бъде единствената му кариера, — той става активен член на групата на „Бегълците“, обединени около списание „Фюджитив“. След това последователно усъвършенства литературните си познания и натрупва значителна обща култура (в най-добрия смисъл

на това понятие) в Йейл и в Калифорнийския университет, а от 1928 до 1930 г. учи в Оксфорд по стипендия на Сесил Роудс. По това време вече издава стихове, есета, статии и литературни рецензии в периодичния печат. Излязла е и първата му книга биография „Джон Браун: създаването на един мъченик“ (1929). Тя като че определя по-нататъшните трайни творчески интереси на писателя — неизменно насочени към социалната проблематика. Достатъчно е да си припомним такива негови прозаични творби, като „Пред вратата на рая“ (1943), добре познатия у нас роман „Цялото кралско войнство“ (1940), „Свят и време“ (1950), „Хор от ангели“ (1915), „Пещерата“ (1959), „Пустош“ (1961), „Наводнението“ (1964) и др., за да открием колко дълбоко са свързани те с разбиранията на Уорън за Америка като за един врящ от противоположни социални процеси котел. Обезличаващи, защото се зараждат, развиват и процъфтяват върху духовния разпад на обществото, тези процеси, установява Уорън, са резултат на самата буржоазна цивилизация, изградена въз основа на принципите на егоцентризма. Съдбата на Пърси Мън от „Нощен ездач“ е показателна в това отношение: макар и да разсъждава и действа с най-добри подбуди, смятайки първоначално, че по такъв начин се превръща едва ли не в „ръка божия“ и оръдие на някаква висша справедливост, той ще извърши постъпки, които преди това и него самия биха довели до ужас — оттам преди смъртта си той ще стигне до едно твърде печално самопознание, разбира се, вече неспособно да възвърне вътрешното му равновесие на обективен и честен индивид. Та нали в подобна посока се движи и съдбата на Джек Бърдън от „Цялото кралско войнство“, който напразно се мъчи да осмисли злото, да познае себе си и евентуално да намери някакво спасение, след като вече твърде лекомислено е попаднал в политическите водовъртежи на американската политическа сцена. Не по-различна ще се окаже и участта на Джаспър Херик от „Пещерата“. Уорън си послужва тук със символичното понятие „пещера“ едва ли не в платоновския смисъл. Какво друго може да е онова, към което пред нейния вход се стремят всички блудни, скърбящи, грешни и молещи се, ако не способността в крайна сметка да проникнат и да разгадаят тайната, дълбоко вложена в тях самите? Или да вземем житейското лутане на Сет, младия герой от разказа на Уорън „Къпинова зима“ (сборника „Цирка на тавана и други разкази“, 1948) — твърде малък

той трябва да се сблъска със система от несправедливости, този път не само от страна на човека, но и от страна на природата. От смущаващите събития, които са изтръгнали Сет от „зеления рай“ и уютната сигурност на дома, години по-късно той ще извлече урока за „човешката общност“, за необходимостта от братство и взаимна отговорност въпреки и против понякога необяснимите издевателства на ближния и дори на природните сили. Попаднал в житейска и финансова зависимост от магната Богън Мърдок, Джери Калхун (от „Пред вратата на рая“) въпреки волята си се озовава в нечистоплътната среда на охолното общество, в което връзките не приближават хората, а тъкмо обратно — отдалечават ги на вселенски разстояния, в които има място за всички пороци до убийството включително. И когато най-сетне корумпираната финансова империя на Мърдок безнадеждно рухва, изкупителна жертва ще бъде естествено младият Калхун — попаднал в затвора, той ще трябва да си даде мъчителна сметка, че хората, сред които е живял и които са определяли неговите собствени социални контакти и орис, подобно на Дантевите грешници са вече не пред вратата на ада, а дълбоко в жупелната му паст.

Тук трябва да си дадем сметка, че като един от най-изявените представители на „новата критика“ Уорън съчетава, в творчеството си изкусния талант на разказвача с проникателността на социалния критик. Впрочем такъв извод прави още Малкулм Каули през 1943 г. в рецензията си за „Пред вратата на рая“. Нещо повече, той не се поколебава да нарече Уорън „социален историк“. И наистина през цялото време, през което твори, а то съвсем не е кратко по общоприетите критерии за продължителността на личното творчество, като романист, поет и есеист Робърт Пен Уорън сякаш упорито целенасочено се обръща към редица основно-критични социални проблеми на времето: икономическата несправедливост, политическата корупция и ембрионално свързаните с нея политически машиниции, расизма. Не по-малко важно е и това, че като изследва такива по-обща теми, писателят като че излиза от „кожата“ си на чист „артист“, за да разработва тъкмо с артистични средства една почти научна проблематика, каквато са последиците от войните, от индустриализацията, от все по-разширяващите се и прогресивно изместващи патриархалността нови технически и социални открития. Все пак трябва да си дадем сметка, че Уорън в своята страна никога не

е бил таксуван като „ляв“ писател или както гласи обикновеният от тамошната критика израз — „активист“. И наистина, дори по времето, когато най-убедено изповядва позициите на аграрниците, Уорън се лута, не бърза да заеме твърди идейни позиции, не предлага убедено лесни отговори на редица исторически усложнени проблеми. Както посочва критикът Уилям Б. Кларк (сп. „Съдърн Ривю“, 3, 1986), неговото разбиране на американската история е белязано от начина, по който възприема и тълкува дълбоковътрешните и взаимно преплетени фактори, очертали и определили естеството на социално-историческата проблематика, пред която е изправен американският народ. „Уорън е навярно исторически най-самоосъзнатият от големите американски писатели на дваисетия век пише Кларк. — Потопен в първични и вторични исторически извори обръщайки се към нашето колективно минало, той знае какво говори.“ И за да продължим тази мисъл, остава само да добавим, че освен всичко друго, за да оформи в завършен вид своя перспективно-исторически поглед, Робърт Пен Уорън е съумял да натрупа не само по пътя на прякото наблюдение и спомена, но и посредством активните си критически интереси широко обоснован философски подход към непосредствените проблеми на определено в специфично време общество или район. Уорън винаги поставя историческия момент в контекста на някои от фундаменталните въпроси, вълнуващи съзнанието на човека, попаднал в условията на една сравнително млада общност, каквито са Съединените щати: как едно човешко същество опознава своя свят и, още по-важно, себе си? Как се научава то да си изгради смислен живот в не особено широките рамки на общочовешката съдба? И най-вече: как могат първо да се изтълкуват, а след това да се осмислят и разрешат многобройните икономически, социални и политически проблеми на общество от такъв тип?

Ако Каули наричаше Уорън социален историк има ли степени, на които неговото едновременно „любовно“ и гневно разбиране за Съединените щати да надхвърля това само за себе си вече доста високо равнище на творческо и гражданско отношение? През 1971 г. в едно от многобройните си интервюта той заявява: „Всеки интелигентен човек е склонен да критикува собствената си страна много по-сериозно от всичко останало. Така и трябва. Това едновременно е начин да критикуваш и себе си. Да се стремиш да живееш още по-интелигентно

и още по-пълноценно“. По време на 200-годишнината от обявяването на американската независимост (1976) Робърт Пен Уорън бе заявил в едно телевизионно интервю, че конформизмът и еснафщината на американската технократична държава заедно с безбройните измами на властта във връзка с войната във Виетнам, жизнено вярната до жестокост „мелодрама“ Уотъргейт и редица още немаскируеми белези на американската държава и общество поставят под огромно съмнение идеалите и принципите, в името на които е била създадена държавата. Във връзка със същата годишнина той бе написал и стихотворението „Двестагодишнина“, което показателно приключва със спомена за „бащите основатели“ и тяхното обещание, че основен принцип на младата нация ще бъде „стремежът към щастие“. Робърт Пен Уорън на това място задава и своята нелека задача, макар и не като въпрос:

*Но трудно е да разберем какво е щастие.
Защо не обясниха те?*

Не като въпрос, защото поетът Уорън просто напомня на своите сънародници добродетелите на прадедите, които обърнали гръб на един „тъмен континент“, са се вдигнали на крак, за да се освободят.

*Едничко не успяха те:
от нас да ни освободят.*

Ето го доминиращото тематично напрежение, което всъщност определя и цялостното творчество на Уорън. С дълбоката искреност на твореца той неведнъж е виждал застрашителното бреме, в което се е превърнала тази „американска свобода“, и неведнъж си е задавал въпроса как в едно общество, основано на надеждата за самоактуализация, но подложено на бруталните императиви на историята и случайностите, човекът наистина би могъл да се осъществи като човек. И като поет, и като прозаик, и като критик Робърт Пен Уорън неведнъж се е мъчил да внуши на своите сънародници, че положителните американски стойности, доколкото

съществуват, съдържат в себе си зародиша на един трагичен провал. Движени от неконтролиран оптимизъм и чувство за непогрешима праведност — сякаш иска да каже той, — забравили тежките уроци на миналото си, американците живеят в постоянна опасност да допуснат щото гордостта им да се превърне в арогантност, т.е. в онази „гордост“, която вечно е била пролог към падение. В една своя лекция, озаглавена „Как да се възползваме от миналото“, прочетена през 1973 г. в университета Обърн, Уорън настоява, че чувството за историчност е от първостепенно значение както за индивида, така и за нацията, но едновременно с това прави реалистичната забележка, че простото изучаване на миналото само за себе си (както би трябвало да възприемем и „хрониката“ за нощните ездаци) не е в състояние да предложи лесни отговори на динамичните съвременни проблеми, нито пък може да предотврати рисковете от бъдещи грешки. „Бъдещето — казва той — винаги е било изпълнено с капани, а от историци не става нито премиер-министри, нито държавни секретари, нито дори съветници на президенти, крале или императори.“ Подобно на историята, смята Уорън, литературата ни предлага образа на човешката душа в схватка със съдбата си, но това е само половината от нещата. Литературата осигурява един допълнителен образ на това как писателят посреща образа на съдбата, от която именно се състои и самата творба. Тази двойственост според Уорън дава възможност на читателя да се сблъска, макар и посредством вживяване в нещо не свое, с личната си съдба и със себе си в момента на този сблъсък. В споменатата по-горе лекция Уорън обобщава тези свои разсъждения с мисълта на Анри Бергсон: „Литературата ни връща към самите себе си“. А сам добавя: „Истината, до която ни се иска да се доберем, е истината за нас самите, за нашата колективна човещина, отразена в проектирания образ на изкуството. Така ние откриваме едно възвисяващо съзнание и за първи път можем да видим както себе си в света така и света в себе си“. В една от многобройните си критически студии Робърт Пен Уорън се бе спрял на двама американски писатели — Хоторн и Фокнър, — които според него в борба с наследството на респективното си регионално минало са предложили на своите съотечественици изкуство от такъв порядък, който подхранва постепенно определящата им се самоличност и така довежда до една реалистична формулировка на погледа към бъдещето Уорън търси

историческия мит (а понякога, както в „Нощен ездач“, и самата фактология), за да го оформи в универсална ирония. Съединените щати изобилстват на митове и повечето са самоизмамни, но Уорън се стреми към обхватен поглед, основан на прагматичното тълкуване на човешките ограничения и уважение към ирониите на историята. До такъв мит не може да се стигне чрез доктринерско опростяване, нито чрез благоговейни спомени за случаите на проявени национални добродетели. Ето защо — както го доказва писателят с цялото си досегашно творчество — това трябва да стане посредством болезнено честна оценка на обществото и личността, у които, колкото и болезнен да е този процес, истината трябва да възтържествува с цялата сила на разума.

Кръстан Дянков

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.